

מבט על, גיליון 1264, 26 בפברואר 2020

המערכה על אידליב – שח-מט בגרסה הסורית

כרמית ולנסי, נטע נווה ואופק מושקט

מחוז אידליב, בצפון מערב סוריה, נותר מעוזם המשמעותי האחרון של המורדים במשטר אסד. מאפייניה של מלחמת האזרחים, הנכנסת לשנתה העשירית, משתקפים במערכה שהתחדשה באחרונה באזור זה: לחימה אכזרית וחסרת אבחנה של המשטר בגיבוי רוסי ושל מליציות שיעיות המופעלות על ידי איראן; משבר הומניטרי, המתבטא בין היתר בעקורים ובפוטנציאל לפליטים; ניסיון רוסי, כושל עד כה, לתווך בין הצדדים; וסכנת הידרדרות - צבאית ודיפלומטית - נוכח ריבוי השחקנים הפועלים במרחב. עם זאת, המערכה במרחב אידליב מגלמת שני שינויים משמעותיים במאזן הכוחות בין הצדדים: הראשון, עימותים צבאיים חריגים בין טורקיה לבין כוחות משטר אסד, שגרמו עד כה להפלת שני מסוקים של צבא סוריה ולהרוגים בשני הצדדים. השני קשור בהחלטת איראן להפעיל את שלוחיה בלחימה, לאחר היעדרות מהתערבות במרחב עימות זה. התפתחויות אלו מערערות את מאזן הכוחות, השברירי ממילא, בין שלל השחקנים המעורבים.

המשטר הסורי

לאחר תשע שנות לחימה עיקשת, משטרו של בשאר אל-אסד, בסיוע רוסי ואיראני, הצליח להשתלט על מרבית שטחיה של סוריה. מחוז אידליב נותר מובלעת המורדים המשמעותית האחרונה, המקשה על אסד להכריז על סיומה, הרשמי לפחות, של מלחמת האזרחים, ועל עצמו, שברירי ומעורער ככל שיהיה, כריבון המדינה הסורית.

לאחר חודשים של התמהמהות, בדצמבר 2019 חידשו כוחות צבא את הלחימה באזור ולראשונה הצליחו להשתלט על ציר M-5, המחבר בין דמשק לעיר חלב, וכן על שטחים בין אזור החוף הסורי למחוזות במזרח המדינה, החיוניים לשליטה ולכלכלת הממשל המרכזי. בשבועיים האחרונים הגביר הצבא את מהלכיו לתפיסת ערים מרכזיות באידליב.

הייתה זו כנראה רק שאלה של זמן עד ששאיפות המשטר לכבוש מחדש את אידליב יתנגשו באינטרסים של טורקיה, שבהתאם להסכם סוצ'י 2018 שלחה כוחות לנקודות תצפית וכחיץ בין כוחות אסד לכוחות המורדים. לראשונה מאז תחילת המלחמה, ב-3 בפברואר, לאחר שצבא סוריה פגע בעמדת תצפית טורקית ליד אידליב וגרם למותם של שבעה חיילים טורקיים, התפתחו עימותים צבאיים בין הצדדים. כוחות טורקיה והמורדים הנתמכים על ידה הגיבו בתקיפת יעדים של צבא אסד וגרמו להרג של עשרות חיילים סורים, ואף להפלת שני מסוקים של צבא סוריה.

על אף שאסד נחוש להשיב את שליטתו באזור ולבסס בו את מעמדו, ורואה בנוכחות הכוחות הטורקים על אדמת סוריה הפרה בוטה של הריבונות הסורית, ספק אם יוכל להרשות לעצמו לפתוח חזית נוספת, הפעם מול טורקיה, ולא מול עוד מיליציות מורדים מקומית בלבד.

טורקיה

לצד מאבקה המתמשך של אנקרה בכורדים בצפון מזרח סוריה, טורקיה פעילה באזור אידליב ומעניקה גיבוי למורדים של "הצבא הלאומי הסורי", המשתייכים בין היתר לשלוחת אל-קאעדה לשעבר - "היאית תחריר א-שאם". כוחות טורקיה אוחזים ב-12 עמדות תצפית הממוקמות באידליב, כחלק מהסכם סוצי שלפיו אנקרה תיטול על עצמה לפרק את המיליציות מנשקן ואילו רוסיה וסוריה יימנעו עד אז מפעולה צבאית נגדן.

כניסת צבא סוריה בגיבוי רוסי לאזור אידליב הציבה את טורקיה בעמדה לא נוחה, כאשר חלק מעמדות התצפית נמצאות כעת בשטח בשליטת כוחות המשטר הסורי. כיבוש המחוז גרם לגל חדש של מאות אלפי פליטים המתדפקים על שערי טורקיה. תוכניתה לכוון את אזור הביטחון, שאליו היא שואפת להעביר חלק מהפליטים השוהים בשטחה, עלולה להיפגע, וכך גם היתרון הצבאי והפוליטי הטמון ביחסיה עם המורדים (רק לאחרונה דווח על אודות שליחת כוחות מורדים סורים על ידי טורקיה לסייע ללחימה בלוב). העימותים המסלימים בין הצדדים, ובכלל זאת הרג 14 חיילים טורקיים, עלולים להידרדר ללחימה ישירה של צבא טורקיה נגד צבא סוריה ולהחרף המתרחש בין טורקיה לרוסיה.

נשיא טורקיה, רג'יפ טאייפ ארדואן, הגיב להתפתחויות ברטוריקה תקיפה ואף הציב לצבא הסורי אולטימטום – נסיגה מאידליב עד סוף פברואר, או הסתכנות במבצע צבאי טורקי באזור, תוך תגבור כוחותיו. עם זאת, ניכר כי טורקיה איננה מעוניינת בהסלמה צבאית, שאפשר שתערער את מעמדה בסוריה, ובוודאי תסכן את יחסיה עם רוסיה. לפיכך אנקרה חותרת לפתור את המשבר באמצעים דיפלומטיים, ואת התוקפנות הטורקית ניתן גם לפרש כאיתות לרוסיה בדבר חתירתה למעשה להפסקת אש.

איראן

בשונה מיתר זירות הלחימה בסוריה, שבהן נטלה איראן חלק פעיל ומרכזי, עד לאחרונה היא לא התערבה ישירות בלחימה באידליב; טהרן הוזכרה בעיקר בזכות תמיכתה במשטר אסד, ולא מעבר לכך. אלא שהחל מחודש ינואר, דווח כי איראן תגברה כוחות באזור ואלה כוללים יחידות של חזבאללה וממיליציות שיעיות אחרות (למשל הפאטימיון). קיימים להתפתחות זו מספר הסברים: ראשית, על רקע חיסולו, מוקדם יותר באותו החודש, של מפקד כוח קודס במשמרות המהפכה, קסאם סולימאני, איראן מעוניינת להעביר מסר בדבר "עסקים כרגיל" והמשך תמיכתה בבשאר אל-אסד, וכך לשלול הערכות כי בכוונתה לצמצם את כוחותיה ומעורבותה בסוריה. אף ייתכן שהופנתה לאיראן בקשה סורית ישירה להתערב, נוכח הקושי לסיים את הלחימה. שנית, קיימת אפשרות שאיראן מעוניינת להעתיק חלקית ובאופן הדרגתי את היערכות כוחותיה לאזורים בצפון סוריה, כמו אידליב, על מנת לצמצם את פוטנציאל הפגיעה בהם כתוצאה מהתקיפות הישראליות. שלישית, ייתכן כי המעורבות האיראנית באידליב מבוססת על הנחה שסופו של המבצע באזור יפנה את המשטר לטיהור השטח שבמזרח סוריה, ובכך יואץ פינוי הכוחות האמריקאים משם - כפי שעולה מדבריו של עלי אכבר ולאייתי, יועצו של עלי ח'מנאהי, מנהיגה העליון של איראן, מ-30 בינואר: "המשטר הסורי ובעלי בריתו מחזית ההתנגדות יעברו מאידליב למזרח הפרת כדי לגרש את האמריקאים".

רוסיה

כפי שארע בזירות לחימה אחרות בסוריה, גם במקרה הלחימה המחודשת באידליב רוסיה, בעלת הברית העיקרית של משטר אסד, מעניקה סיוע צבאי ולוגיסטי נרחב לכוחות הצבא הסורי ובו בזמן מובילה מגעים דיפלומטים לפתרון המשבר. מוסקבה, בהכירה בחוסר רצון ואולי יכולת של אנקרה לגרום למיליציות באידליב להתפרק מנשקן או לאנשיהן להגר למדינות אחרות, החלה להפעיל לחץ צבאי מכוון. האינטרס הרוסי הוא לסיים את המלחמה בסוריה, לצמצם הוצאות ולהעביר לאסד את השליטה המלאה במדינה. בנוסף, לרוסיה אינטרס בהשבת השליטה באידליב לידי המשטר הסורי בשל הקרבה לעיר לאד'קיה, שם מצוי בסיס חיל האוויר הרוסי חמיימים, שנפגע לא אחת מאש כוחות המורדים באזור.

עד כה, השיחות הדיפלומטיות התכופות בין מוסקבה לאנקרה, כמו הסכמי העבר, כשלו מלקדם פתרון, יתר על כן, נשמעו חילופי האשמות חריגות למדי בין הצדדים. ברם, בראיית רוסיה, טורקיה עודנה בעלת ברית חשובה להמשך תהליך אסטנה, שנועד להביא להסדרה פוליטית בסוריה, ואידליב מהווה זירת מבחן חשובה לעתיד היחסים בין המדינות. זירה זו חשובה גם בהקשר המערכה המדינית שרוסיה מנהלת מול ארצות הברית, ולכן מוסקבה תאלץ לתמרן בזהירות בין בני בריתה.

האוכלוסייה הסורית

מתחת לענני האבק של הלחימה באידליב נמצאים הקורבנות האמיתיים של מאבק האינטרסים האזורי והבינלאומי - תושבי אידליב, שמנו לפני תחילת המערכה הנוכחית כשלושה מיליון איש. גל העקורים האחרון, מאז דצמבר 2019, מוערך לפי נתוני האו"ם בכ-900 אלף אנשים, מהם כחצי מיליון ילדים. חלקם עקורים בפעם השנייה או השלישית, שכן נמלטו או גורשו מאזורים אחרים בסוריה למעוז המורדים האחרון. עקורי אידליב נאלצים לעבור למחנות אוהלים בסמוך לגבול טורקיה ומתמודדים עם מחסור חמור במזון, שתייה, שירותים סניטריים וגם עם מזג האוויר הקשה באזור, ובכלל זאת סופות שלגים. לצד סרטוני השמחה של תושבים שהמשטר דואג לפרסם לאחר שחרור שטחים, לאחרונה נשמעים גם דיווחים על תושבים שבחרו להצית את בתיהם לפני העזיבה כדי להבטיח לעצמם שלא ישובו לגור בשטח שעתיד יהיה במוקדם או מאוחר להישלט על ידי משטר אסד.

משמעויות

"משחק השח" באידליב מוכיח שוב את מורכבות המלחמה בסוריה נוכח שלל השחקנים המעורבים, ובעיקר משקף את האינטרסים המשתנים על פי הנסיבות ואת האופורטוניזם של

איראן, טורקיה ורוסיה. עד לאחרונה, רוסיה וסוריה חיו בשלום עם ההיעדרות האיראנית מהמערכה, נוכח העניין בצמצום פרופיל המעורבות של איראן ותלות משטר אסד בה. אולם כעת, כשהמערכה הצבאית מדשדשת והצורך לרסן ולאזן את טורקיה גובר – נפתחה הדלת למעורבות איראן.

שחקנית מרכזית שנעדרת עד כה מהמרחב היא ארצות הברית - אשר אין לה עניין להתערב ישירות במתרחש במערב סוריה ובעקיפין לסייע לארגוני הסלפיה-ג'יהאדיה. ואולם, בווינגטון יש הבנה של הפוטנציאל הגלום במתח המתהווה בין טורקיה לרוסיה, ושל ההשלכות השליליות האפשריות של דינמיקת הלחימה באזור אידליב, לארצות הברית, ובעיקר לכוחותיה שעדיין ערוכים ופועלים לצד הכורדים במזרח סוריה.

הלחימה באזור אידליב השיבה את טורקיה לעמדתה מראשית מלחמת האזרחים בסוריה, לפיה שלטון אסד אינו לגיטימי ויש לסלקו מכס הנשיאות. תובנה זו משותפת לטורקיה ולארצות הברית. יתכן שגם ישראל צריכה לבחון מחדש את מדיניותה המשלימה עם שלטון אסד, האחראי לרצח כחצי מיליון נפש והמאפשר את ההתבססות האיראנית במדינה. בד בבד, ככל שטורקיה תסתבך יותר בהתערבות צבאית בסוריה, היא תיאלץ להגביר את פעילות כוחותיה ונוכחותם בתווך האווירי והימי של מזרח הים התיכון. לפיכך, ראוי שישראל תבחן אפשרות לכונן מנגנון תאום למניעת חיכוך בין הכוחות (deconfliction), בשילוב ארצות הברית.